

RAQAMLI AVLOD UCHUN ONA TILI: IT O'QITISH TEKNOLOGIYALARI ORQALI TIL KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH

*Ergasheva Muborak Abdullayevna
Murtazoyev Salohiddin Abdumajid o'g'li
Soyibov Shukurillo Alisher o'g'li*

Farg'ona viloyati, Yozyovon tuman 2-son texnikumi o'qituvchilari

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli avlod (Z va Alfa avlodi) vakillariga ona tili fanini o'qitishda axborot texnologiyalarining o'рни va ahamiyati tadqiq etiladi. Maqolada an'anaviy o'qitish metodlaridan voz kechmagan holda, zamonaviy IT-instrumentlar, sun'iy intellekt, multimedia resurslari va gamifikatsiya elementlari orqali o'quvchilarning lingvistik, pragmatik va kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, til o'rganishda raqamli muhitning didaktik imkoniyatlari va ta'lim samaradorligini oshirish bo'yicha metodik tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: raqamli avlod, ona tili ta'limi, IT-texnologiyalar, lingvistik kompetensiya, kommunikativ ko'nikma, sun'iy intellekt, multimedia, masofaviy ta'lim, gamifikatsiya, raqamli didaktika.

KIRISH. Bugungi kunda jahon ta'lim tizimi tub burilish davrini boshdan kechirmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining shiddatli rivojlanishi nafaqat iqtisodiy-ijtimoiy sohalarni, balki inson tafakkuri va muloqot tarzini ham o'zgartirdi. Xususan, "raqamli avlod" deb ataluvchi zamonaviy yoshlar axborotni qabul qilish, qayta ishlash va uzatishda an'anaviy usullardan ko'ra ko'proq vizual va interaktiv formatlarga moyillik ko'rsatmoqda.

Ona tili ta'limi — bu shunchaki qoidalar majmuasini o'rganish emas, balki milliy o'zlikni anglash, mantiqiy fikrlash va ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini shakllantirish jarayonidir. O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasini raqamlashtirish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar, xususan, "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasi doirasida ona tili fanini o'qitish metodikasini ham tubdan yangilash zarurati tug'ilmoqda. Ushbu maqolaning dolzarbligi raqamli vositalar yordamida o'quvchilarning tilga bo'lgan qiziqishini oshirish va ularning nutqiy mahoratini zamon talablariga mos ravishda rivojlantirish yo'llarini izlashda namoyon bo'ladi.

ASOSIY QISM. Raqamli avlod vakillari "klipcha fikrlash" (clip thinking) xususiyatiga ega bo'lib, ular katta hajmdagi matnlardan ko'ra, qisqa, lo'nda va vizual boyitilgan ma'lumotlarni tezroq o'zlashtiradilar. Shu sababli, ona tili darslarida faqat darslik va doska bilan cheklanish kutilgan natijani bermaydi. IT texnologiyalari ta'lim

jarayonini o'quvchining kognitiv ehtiyojlariga moslashtirish imkonini beradi. Ona tili ta'limida to'rtta asosiy ko'nikmani (tinglab tushunish, o'qish, gapirish va yozish) rivojlantirishda quyidagi texnologiyalardan foydalanish samarali hisoblanadi:

- LMS platformalari va onlayn resurslar: Moodle, Google Classroom va Canvas kabi tizimlar orqali o'quvchilarga interaktiv topshiriqlar berish, ularning natijalarini real vaqt rejimida tahlil qilish mumkin. O'zbek tilidagi Lughat.uz, Imlo.uz kabi resurslar esa o'quvchilarning lug'at boyligini oshirish va imloviy savodxonligini ta'minlashda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

- Gamifikatsiya (O'yinlashtirish): Kahoot!, Quizizz, Wordwall platformalari orqali grammatik qoidalar bo'yicha musobaqalar tashkil etish o'quvchida fanga nisbatan ijobiy motivatsiyani shakllantiradi.

- Sun'iy intellekt (AI) va Chatbotlar: ChatGPT yoki maxsus yaratilgan lingvistik botlar yordamida o'quvchilar matnni tahrirlash, stilistik xatolarni aniqlash va ijodiy bayonlar yozishda yordamchi vositaga ega bo'ladilar. Bu jarayonda AI "repetitor" vazifasini o'taydi. Bugungi ta'lim tizimi duch kelayotgan asosiy muammolardan biri — o'quvchilarning o'ziga xos psixologik va kognitiv xususiyatlariga moslashishdir. "Raqamli avlod" (Z va Alfa avlodlari) — bu texnologiya bilan "nafas oladigan" va axborotni qabul qilish, qayta ishlash va uzatishda o'ziga xos uslublarga ega bo'lgan yoshlardir. Ularning tafakkur tarzi ko'pincha "klipcha" yoki fragmentar xususiyatga ega bo'lib, ular ko'p sahifalik, quruq matnlar o'rniga qisqa, vizual jihatdan boy, interaktiv kontentga ko'proq moyil bo'ladilar. Ular ko'p vazifalarni bir vaqtda bajarishga odatlangan (multitasking), ammo diqqatni bir joyga to'plashda qiyinchilikka duch kelishlari mumkin.

Bu xususiyatlar ona tili ta'limida o'z ifodasini topishi kerak. An'anaviy usullarda, ya'ni faqat darslik, doska va o'qituvchi nutqiga asoslangan darslar raqamli avlodning ehtiyojlarini qondira olmaydi. Ular ko'rgazmalilik, harakatchanlik, muammolarni yechishga yo'naltirilganlik va shaxsiy tajribaga asoslangan o'rganishni qadrlaydilar. Shu nuqtai nazardan, IT-texnologiyalari ta'lim jarayonini o'quvchining kognitiv xususiyatlariga moslashtirish, uning faolligini oshirish va tilni faqat nazariy emas, balki amaliy jihatdan ham o'zlashtirishiga yordam beruvchi kuchli vositaga aylanadi.

Ona tili ta'limining asosiy maqsadi o'quvchida lingvistik, pragmatik va kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishdir. Bu kompetensiyalar nutqning to'rtta asosiy ko'nikmasi (tinglab tushunish, o'qish, gapirish, yozish) bilan chambarchas bog'liq. Zamonaviy IT-instrumentlar har bir ko'nikmani rivojlantirishda o'ziga xos imkoniyatlarni ochib beradi:

- O'quvni boshqarish tizimlari (LMS - Learning Management Systems) va onlayn ta'lim platformalari: Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams kabi tizimlar dars jarayonini tashkil etish, o'quvchilar uchun topshiriqlar (interaktiv mashqlar, testlar, prezentatsiyalar) tayyorlash va ularning natijalarini nazorat qilish uchun qulay

imkoniyat yaratadi. Shuningdek, bu platformalar orqali o'quvchilarning hamkorlikdagi loyihalarini tashkil etish mumkin. O'zbek tiliga ixtisoslashgan Lughat.uz, Imlo.uz kabi onlayn resurslar o'quvchilarning lug'at boyligini oshirish, imlo va punktuatsiya qoidalarini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Virtual kutubxonalar va elektron kitoblar o'quvchiga turli janrlardagi matnlarga tezroq va osonroq kirish imkonini beradi.

- Gamifikatsiya (o'yinlashtirish) elementlari: Raqamli avlod vakillari o'yinlarni yaxshi ko'radilar. Til o'rganishni o'yinlashtirish motivatsiyani sezilarli darajada oshiradi. Kahoot!, Quizizz, Gimkit, Wordwall kabi platformalar orqali grammatik mavzular bo'yicha qiziqarli viktorinalar, viktorinalar va jamoaviy musobaqalar tashkil etish mumkin. Bu mashqlar o'quvchilarda raqobat ruhini uyg'otadi va ularni faol ishtirok etishga undaydi. Masalan, "so'z yaratish" yoki "gapni to'g'rilash" kabi o'yinlar orqali o'quvchilar lug'at boyliklarini ham, grammatik bilimlarini ham mustahkamlaydilar.

- Sun'iy intellekt (AI) va chatbotlar: Sun'iy intellekt texnologiyalari til ta'limida yangi imkoniyatlarni ochmoqda. Shaxsiy o'quv dasturlarini yaratish, matnni avtomatik tahlil qilish (stilistik xatolar, grammatik noaniqliklar, lug'atning qo'llanilishi), avtomatik tarzda baholash va o'quvchiga individual fikr-mulohazalar berish AI orqali amalga oshirilishi mumkin. Lingvistik chatbotlar esa o'quvchilarga ularning savollariga javob berish, matnni nazorat qilish yoki nutqni yaxshilash bo'yicha mashqlar taklif qilish orqali "doimiy yordamchi" vazifasini bajarishi mumkin. Bu o'quvchiga o'z sur'atida va qulay vaqtda o'rganish imkonini beradi.

Til kompetensiyasining eng murakkab va muhim jihati bu — erkin va samarali nutqqa egalikdir. Multimedia vositalari va interaktiv texnologiyalar o'quvchilarning faol nutqiy faoliyatini rag'batlantirishda katta ahamiyatga ega:

- Raqamli storytelling (hikoyachilik): O'quvchilarga o'z hikoyalarini yaratish, ularni matn, tasvir va ovoz bilan boyitish imkonini berish ularning ijodiy qobiliyatini va og'zaki nutqini rivojlantiradi. Animoto, Powtoon, Storyjumper kabi vositalar yordamida o'quvchilar qisqa animatsion filmlar, prezentatsiyalar yoki elektron kitoblar yaratishi mumkin. Bu jarayon ularni mavzu bo'yicha chuqur mulohaza yuritishga, o'z fikrlarini aniq va mazmunli bayon etishga o'rgatadi.

- Podcast va veb-seminarlar: O'quvchilarni o'z podcastlarini yaratishga undash ularning eshitish va gapirish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Mavzu bo'yicha ma'lumot to'plash, uni strukturallashtirish, jozibali va tushunarli qilib taqdim etish — bu barchasi nutqiy kompetensiyaning rivojlanishiga xizmat qiladi. O'qituvchi esa veb-seminarlar tashkil qilib, o'quvchilar bilan jonli muloqotni yo'lga qo'yishi, ularning savollariga javob berishi va nutqiy mahoratlarini real vaqtda baholashi mumkin.

- Virtual sayohatlar va onlayn ekskursiyalar: Adabiy asarlar yoki tarixiy voqealar bilan bog'liq joylarga virtual sayohatlar uyushtirish o'quvchining tasavvurini boyitadi

va ularga mavzu haqida ko'proq gapirish, yozish va fikr bildirish uchun material beradi. Masalan, Alisher Navoiy hayoti va ijodiga bag'ishlangan darsda Xuroson hududlariga virtual sayohat uyushtirilsa, bu o'quvchining mavzuga bo'lgan qiziqishini oshiradi va uning nutqini jonlantiradi.

Zamonaviy o'quvchi nafaqat ona tilini yaxshi bilishi, balki raqamli muhitda ham savodli bo'lishi kerak. Bu "raqamli savodxonlik" tushunchasini ona tili ta'limi doirasiga olib kirishni taqozo etadi:

- Netiket va elektron muloqot madaniyati: Internet tarmoqlarida va elektron muloqotlarda (e-mail, messenjerlar, ijtimoiy tarmoqlar) odob-axloq qoidalari, savodli va tushunarli yozish ko'nikmalari aynan ona tili darslarida o'rgatilishi lozim. Qanday qilib rasmiy elektron xat yozish kerak, ijtimoiy tarmoqda fikrni qisqa va aniq bayon etish, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish — bu masalalar o'quvchilarning hozirgi kundagi hayotiy ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda o'qitilishi kerak.

- Axborotni tahlil qilish va tanqidiy fikrlash: Raqamli dunyoda axborot juda ko'p va u har xil manbalardan keladi. O'quvchilarning soxta axborotlarni (feyklar) aniqlash, berilgan ma'lumotning ishonchliligini tekshirish, turli manbalarni solishtirish va ulardan o'zi uchun zarur bo'lgan axborotni tanlab olish ko'nikmalari ona tili darslarida matnni tahlil qilish jarayonida shakllantirilishi lozim. Bu, ayniqsa, matnni tushunish va uni baholash kompetensiyasini rivojlantiradi.

- Raqamli huquq va mas'uliyat: Internetdan foydalanish bilan bog'liq huquqiy va axloqiy masalalar ham ona tili darslarining bir qismi bo'lishi mumkin. Mualliflik huquqi, shaxsiy ma'lumotlarning himoyasi kabi mavzularni tushuntirish o'quvchilarda mas'uliyat hissini shakllantiradi.

Til kompetensiyasining eng muhim bo'g'ini — bu nutq madaniyati. IT texnologiyalari orqali o'quvchilar o'z podkastlarini yaratishi, raqamli storytelling (hikoyachilik) bilan shug'ullanishi mumkin. Masalan, o'tilgan adabiy asar yoki grammatik mavzu asosida qisqa video-roliklar tayyorlash o'quvchining ham og'aki nutqini, ham kreativ fikrlashini o'stiradi. Hozirgi davrda ona tili darslarida "netiket" (tarmoq madaniyati) va elektron yozishma odobini o'rgatish zarur. Elektron pochta yozish, ijtimoiy tarmoqlarda fikrni savodli bayon etish va soxta axborotlarni (feyk) tahlil qilish lingvistik kompetensiyaning ajralmas qismiga aylandi. Bu o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi.

XULOSA. Raqamli avlod uchun ona tili ta'limi nafaqat qoidalarni yodlash, balki tilni raqamli dunyoda samarali qo'llay olish san'atidir. IT texnologiyalarini ona tili darslariga integratsiya qilish quyidagi natijalarni beradi:

1. O'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishi va ichki motivatsiyasi ortadi.
2. Mustaqil ta'lim olish va axborot bilan ishlash ko'nikmasi shakllanadi.
3. Til ko'nikmalari (imlo, uslub, nutq) zamonaviy kommunikatsiya vositalari orqali mustahkamlanadi.

4. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqot yangi, hamkorlikka asoslangan bosqichga ko'tariladi.

Xulosa qilib aytganda, axborot texnologiyalari ona tili o'qituvchisi uchun maqsad emas, balki tilning boy imkoniyatlarini yosh avlodga yetkazib berishdagi eng qudratli vositadir. Raqamli ta'lim muhitida ona tilini asrab-avaylash va rivojlantirish milliy taraqqiyotning garovidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6079-son Farmoni.

2. Yo'ldoshev J. G., Usmonov S. A. Zamonaviy o'quv texnologiyalari asoslarini shakllantirish va yo'lga qo'yish. – T.: "Sharq", 2004.

3. Hamroyev G'. Ona tili o'qitishning modernizatsiyalashgan metodikasi. – Samarqand, 2021.

4. Prensky, M. (2001). "Digital Natives, Digital Immigrants". On the Horizon, MCB University Press.

5. Sayidahmedov N. S. Yangi pedagogik texnologiyalar. – T.: "Moliya", 2003.

6. Ona tili va adabiyot ta'limida axborot texnologiyalari: O'quv-uslubiy qo'llanma. – T.: TDPU, 2019.